

во, щоб зазначені особи безпосередньо брали участь у досудовому розслідуванні, відомості про яке вони розголосили.

Ми цілком підтримуємо таку позицію законодавця, але вважаємо, що ч. 2 ст. 387 КК України потрібно доповнити іншими кваліфікуючими ознаками. Вважаємо, що цей злочин може бути вчинений і з корисливих мотивів. Тому пропонуємо додати до ч. 2 цієї норми цю кваліфікуючу ознаку. Отже, варто додати до ч. 2 ст. 387 таке терміносполучення: «... а також вчинення таких самих дій з корисливих мотивів, – карасться...».

Отже, дослідивши обставини, що обтяжують покарання за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, ми внесли пропозиції щодо їх доповнення. Це, з нашої точки зору, значно вдосконалив статті 384–387 КК України і сприятиме покращенню запобігання таким злочинам.

1. *Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.; За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Юридична думка, 2004. – С. 71–72.* 2. *Козаченко І.Я., Костарева Т.А., Кругликов Л.Л.* Преступления с квалифицированными составами и их уголовно-правовая оценка. – Екатеринбург: Уральская гос. юрид. акад., 1994. – С. 9. 3. *Кругликов Л.Л., Спиридонова О.Е.* Юридические конструкции и символы в уголовном праве. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. – С. 80–81. 4. *Шенітько М.В.* Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання: Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2011. – С. 129, 144. 5. Там само. – С. 132. 6. Там само. – С. 129. 7. Там само. – С. 133. 8. *Енциклопедія уголовного права: Т. 4 : Состав преступления. – СПб.: Изд. проф. Малинина, 2010. – С. 822.* 9. *Ландіна А. В.* Кваліфікація ввезення в Україну творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, і порнографічних предметів, вчиненого службовою особою // *Правова держава. – 2011. – Вип. 22. – С. 355.*

УДК 343.12

М. А. БОЙКОВА

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗЛОЧИНОМ

Проаналізовано міжнародно-правові акти, підписанням яких Україна взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення прав потерпілих від злочинів на справедливу сатисфакцію. На підставі дослідження чинного законодавства автор пропонує внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України, виокремивши розділ, у якому слід системно унормувати питання відшкодування шкоди, завданої потерпілому; розробити положення про Фонд відшкодування шкоди потерпілим, удосконалити механізм його формування та використання.

Ключові слова: *потерпілий, відшкодування шкоди, завданої злочином, особа, яка постраждала від торгівлі людьми, справедлива сатисфакція.*

Бойкова М. А. *Международные стандарты возмещения ущерба, причиненного преступлением*

© *БОЙКОВА Марина Андріївна* – аспірантка кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України

Проанализированы международно-правовые акты, подписанием которых Украина взяла на себя обязательства обеспечения прав потерпевших от преступлений лиц на справедливую сатисфакцию. Исследовав действующее законодательство, автор внес предложения в Уголовный процессуальный кодекс Украины выделить специальный раздел, в котором системно унормировать вопросы возмещения ущерба, причиненного потерпевшему; разработать положение о Фонде возмещения ущерба потерпевшим, усовершенствовать механизм его формирования и использования.

Ключевые слова: потерпевший, возмещение ущерба, причиненного преступлением, лицо, пострадавшее от торговли людьми, справедливая сатисфакция.

Boukova M.A. In the article analysed international legal act signing of which Ukraine as a sumed an obligation in relation to providing of rights for victims from crimes on justredress

On the basis of analysis of current legislation by an author made suggestions in relation to making alteration in the Criminal procedure code of Ukraine, selecting a section, in which system to ration the question of compensation of harm, inflicted a victim; to perfect the mechanism of its forming and use.

Key words: victim, compensation of harm, inflicted a victim, person who suffered from human trafficking, just redress.

У статті 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя та здоров'я, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Механізм захисту вказаних цінностей конституційно регламентований у ст. 55, у якій зазначено, що права та свободи людини та громадянина захищаються судом. За даними МВС України, у 2011 р. потерпілими від злочинів стали 343 159 осіб, з яких 129 667 – жінки, 10649 – неповнолітні¹. Згідно зі ст. 55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Пунктом 9 ст. 56 КПК України передбачено, що потерпілий має право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом². Однак, як свідчить практика, у рамках кримінального судочинства здійснюється покарання винного, однак не завжди відновлюються порушені права потерпілого.

Проблема відшкодування шкоди, завданої злочинцем, ґрунтовно розглядалась вченими та практиками М.С. Строговичем, В.С. Зеленецьким, В.Т. Маляренком, В.Т. Нором, В.П. Шебікою, Ю.М. Грошевим. Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України вимагає ретельніше розглянути його новели на предмет відповідності європейським стандартам щодо справедливої сатисфакції.

У Міжнародному пакті про громадянські і політичні права визначено, що кожен, хто був жертвою незаконного арешту чи тримання під вартою, має право на компенсацію, якій надано позовної сили (ч. 5 ст. 9). Частина 6 ст. 14 цього документа передбачає, коли будь-яку особу остаточним рішенням було засуджено за кримінальний злочин і коли винесений їй вирок був потім скасований або їй було даровано помилування на тій підставі, що якась нова чи нововиявлена обставина незаперечно доводить наявність судової помилки, то ця особа, яка зазнала покарання в результаті такого засудження, одержує компенсацію згідно із законом, коли не буде доведено, що зазначена невідома обставина не була свого часу виявлена виключно або частково з її вини³.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, що кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч поло-

женням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування (ч. 5 ст. 5)⁴. Як правильно зазначає С. Шевчук, у Конвенції міститься два види правових положень: 1) нормативне врегулювання правомірності затримання; 2) нормативне врегулювання процесуальних прав затриманих⁵. Такий підхід пояснюється правом держави на обмеження конституційних прав громадян у визначених законом випадках, однак при цьому мають бути забезпечені мінімальні стандарти дотримання прав особи.

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання у ст. 14 передбачила обов'язок держави забезпечити у своїй правовій системі одержання відшкодування жертвою катувань й підкріплене правовою санкцією право на справедливий й адекватну компенсацію, включаючи заходи для якомога повнішої реабілітації⁶. У разі смерті жертви внаслідок катування право на компенсацію надається її утриманцям.

На виконання міжнародних стандартів дотримання прав людини щодо відшкодування шкоди, завданої злочином, в Україні діє Закон «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», відповідно до якого підлягає відшкодуванню шкода, завдана громадянину внаслідок: 1) незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян; 2) незаконного застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконної конфіскації майна, незаконного накладення штрафу; 3) незаконного проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства. При встановленні названих випадків завдана шкода відшкодується в повному обсязі незалежно від вини посадових осіб органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури і суду (ч. 2 ст. 1)⁷.

Право на відшкодування шкоди виникає у випадках: 1) постановлення виправдувального вироку суду; 2) встановлення в обвинувальному вироку суду чи іншому рішенні суду (крім ухвали суду про призначення нового розгляду) факту незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують чи порушують права та свободи громадян, незаконного проведення оперативно-розшукових заходів; 2) закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати; 4) закриття справи про адміністративне правопорушення. Слід зазначити, що право на відшкодування шкоди, завданої оперативно-розшуковими заходами, виникає за умови, що протягом шести місяців після проведення таких заходів не було розпочате кримінальне провадження за результатами цих заходів.

Оскільки відповідно до міжнародних стандартів держава несе відповідальність за допущене порушення прав громадянина представниками влади (у даному разі правоохоронними органами та судами), то у ст. 4 цього закону зазначено, що відшкодування шкоди у випадках, передбачених пунктами 1, 3, 4 і 5 ст. 3 цього Закону, провадиться за рахунок коштів державного бюджету. Таким чином, зробіток та інші грошові доходи, які втратила особа внаслідок незаконних дій; штрафи, стягнуті на виконання вироку суду, судові витрати та інші витрати, сплачені громадянином; суми, сплачені громадянином у зв'язку з поданням йому юридичної допомоги; моральна шкода компенсуються за рахунок бюджетних коштів. Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» передбачає на вказані цілі 37 500 млн грн⁸, що значно перевищує відповідні видатки 2012 р.

Ратифікувавши Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми⁹, Україна взяла на себе зобов'язання вжити таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для допомоги жертвам в їхній фізичній, психологічній та соціальній реабілітації. Така допомога включає найменше: 1) рівень життя, здатний забезпечити їхнє існування за допомогою таких заходів, як: належне й безпечне житло, психологічна й матеріальна допомога; 2) доступ до швидкої медичної допомоги; 3) послуги з письмового й усного перекладу, у випадку потреби; 4) поради та інформування, особливо стосовно їхніх законних прав і послуг, які їм можуть бути надані, – мовою, яку вони розуміють; 5) допомогу у представленні й урахуванні їхніх прав та інтересів на відповідних стадіях кримінального переслідування правопорушників; 6) доступ до освіти для дітей. На виконання вказаних зобов'язань Україна прийняла Закон «Про протидію торгівлі людьми», яким передбачено, що особа, якій встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, має право, зокрема, на відшкодування моральної та матеріальної шкоди за рахунок осіб, які її заподіяли, а також на одноразову матеріальну допомогу в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (ст. 16)¹⁰. Новелою зазначеного Закону є впровадження до правової системи нового суб'єкта правовідносин – особи, яка постраждала від торгівлі людьми, однак згідно з чинним законом не визнана потерпілою. Такий законодавчий крок здійснено відповідно до міжнародних вимог щодо визнання особи жертвою, за якою залишається право вибору на співпрацю з правоохоронними органами. Однак, незалежно від свого подальшого рішення, така особа має певні права на справедливую сатисфакцію. Особа, яка постраждала від торгівлі людьми, – це будь-яка фізична особа, яка стала об'єктом торгівлі людьми і визнана такою відповідно до законодавства. Така особа має право звернутися до місцевої державної адміністрації із заявою про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та до органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод. Заслуговує на увагу демократичний крок законодавця щодо надання права такій особі ще до прийняття рішення щодо її статусу на забезпечення безпеки, поваги, на безоплатну медичну, психологічну, правову та іншу допомогу, тимчасове розміщення у закладах допомоги для осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Такий статус встановлюється на строк до двох років, але він може бути продовжений за обґрунтованим поданням місцевої державної адміністрації не більше як на один рік.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми», затвердженого 25 липня 2012 р.¹¹, виплата матеріальної допомоги здійснюється органами праці та соціального захисту населення одноразово

у розмірі прожиткового мінімуму для відповідної категорії осіб, встановленого на момент звернення особи за матеріальною допомогою. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» у 2013 р. прожитковий мінімум на одну особу в розрахунок на місяць для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення, встановлено у таких розмірах: 1) для дітей віком до 6 років: з 1 січня – 972 гривні, з 1 грудня – 1032 гривні; 2) для дітей віком від 6 до 18 років: з 1 січня – 1210 гривень, з 1 грудня – 1286 гривень; 3) для працездатних осіб: з 1 січня – 1147 гривень, з 1 грудня – 1218 гривень; 4) для осіб, які втратили працездатність: з 1 січня – 894 гривні, з 1 грудня – 949 гривень¹².

Аналіз законодавчих актів, якими регламентується право особи на відшкодування шкоди, завданої злочином, дає підстави для висновку про те, що Україна зосередила свої зусилля на забезпеченні прав потерпілих. Прикладом того є наказ Міністерства соціальної політики України від 14 вересня 2012 р. «Про затвердження форм оцінки потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми; плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми; обліку осіб, які постраждали від торгівлі людьми; звіту щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми»¹³ та ін.

Відшкодування шкоди – один з найважливіших інститутів сучасного українського права. Водночас механізму реалізації гарантій на компенсацію шкоди жертвам насильницьких злочинів не визначено. З огляду на це, актуальним залишається питання визначення реального механізму компенсації шкоди жертвам насильницьких злочинів. Україна у 2005 р. підписала Конвенцію про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів (1983 р.)¹⁴, однак до цього часу вона не ратифікована.

Аналіз міжнародних стандартів відшкодування шкоди, завданої злочином, та їх імплементації до національного законодавства дає підстави зробити такі висновки:

- 1) Україна послідовно виконує взяті на себе міжнародні зобов'язання щодо поліпшення прав потерпілого у кримінальному судочинстві, зокрема щодо справедливої сатисфакції;
- 2) прийняттям Кримінального процесуального кодексу України продемонстровано стратегію держави на посилення її відповідальності перед потерпілим за порушені права.

Однак, на нашу думку, для комплексного та системного підходу до визначення порядку відшкодування шкоди, завданої злочином, доцільно було б у Кримінальному процесуальному кодексі України виокремити розділ, присвячений питанням саме нормативного врегулювання відшкодування шкоди потерпілим від кримінальних правопорушень. Для реалізації положень, що містяться у Цивільному кодексі України, щодо відшкодування шкоди, завданої злочином потерпілому за рахунок держави у разі невстановлення особи злочинця, варто розробити положення про Фонд компенсації потерпілим від кримінальних правопорушень, визначивши джерелами його формування кошти від конфіскації, штрафи тощо.

1. *Стан та структура злочинності в Україні(2010–2011 рік)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mys.gov.ua 2. *Кримінальний процесуальний кодекс України* від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua 3. *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua 4. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод* //

Урядовий кур'єр. – 2010. – № 215. **5.** Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К., 2002. – С. 146. **6.** Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua **7.** Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua **8.** Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» від 06.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon3.rada.gov.ua **9.** Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon3.rada.gov.ua **10.** Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 р. // Голос України. – 2011. – № 192. **11.** Постанова Кабінету Міністрів України. «Про затвердження Порядку виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми» від 25.07.2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 56. **12.** Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» від 06.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon3.rada.gov.ua **13.** Наказ Міністерства соціальної політики України від 14.09.2012 р. «Про затвердження форм оцінки потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми; плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми; обліку осіб, які постраждали від торгівлі людьми; звіту щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми // Офіційний вісник. – 2012. – № 79. **14.** Конвенція про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua

УДК 343.21

В. Ю. РУНОВ

ХАРАКТЕРИСТИКА ВОЛІ ОСОБИ, ЯКА ЗАПОДІЯЛА ШКОДУ ПРАВООХОРОНЮВАНИМ ІНТЕРЕСАМ ПІД ВПЛИВОМ ПРИМУСУ

Здійснено аналіз сутності примусу як обставини, що виключає злочинність діяння. На підставі проведеного дослідження встановлено ознаки, які характеризують сутність примусу. Особливу увагу приділено аналізу вольового аспекту діяння примушеного та сформульовано визначення вини примушеного як свідомого вияву особою нав'язаної волі у вигляді дії чи бездіяльності, що спричиняє злочинні наслідки.

Ключові слова: примус, обставини, що виключають злочинність діяння, насильство, вина, свобода волі.

Рунов В. Ю. Характеристика воли лица, которое причинило вред правоохраняемым интересам под влиянием принуждения

Осуществлен анализ сущности принуждения как обстоятельства, исключающего преступность деяния. На основании проведенного исследования установлены признаки, которые характеризуют сущность принуждения. Особое внимание уделено анализу волевого аспекта действия принуждаемого и сформулировано определение вини принуждаемого как осознанное проявление навязанной воли в виде действия или бездействия, которое вызывает преступные последствия.

Ключевые слова: принуждение, обстоятельства, исключающие преступность деяния, насилие, вина, свобода воли.

© РУНОВ Володимир Юрійович – здобувач Інституту держави і права ім. В.М. Коцького НАН України